

»Z DOSEDANJIM RAZVOJEM TURIZMA V SLOVENIJI NE MOREMO BITI ZADOVOLJNI.«¹

“WE CANNOT BE SATISFIED WITH THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN SLOVENIA SO FAR.”

UDK: 338.48:340.134(497.4)(091)

VPLIV TURISTIČNE ZAKONODAJE, PREDPISOV IN DRUGIH BESEDIL NA RAZVOJ SLOVENSKEGA TURIZMA V SODOBNI ZGODOVINI *Impact of Tourism Legislation, Regulations and Other Texts on the Development of Slovene Tourism in Contemporary History*

red. prof. dr. Božo Repe

IZVLEČEK

Turistična zakonodaja razpira pogled v politično, gospodarsko, infrastrukturno, varnostno, kulturno, zdravstveno, higiensko, prehransko itd. stanje družbe. Je pokazatelj njene odprtosti, (ne) zaupljivosti do tujcev ter posledično tudi stopnje njene demokracije. Turizem sega v vse glavne segmente neke družbe, zakonodaja, ki ga ureja, pa je zelo raznovrstna. Na Slovenskem so bila tako za zakonodajo, uredbe in določila na področju turizma v času Avstro-Ogrske, Kraljevine Jugoslavije, druge svetovne vojne, socialistične Jugoslavije in Republike Slovenije odgovorna različna ministrstva in druga telesa tako na državni kot lokalni ravni.

Ključne besede: turizem, zakonodaja, Avstro-Ogrska, Kraljevina Jugoslavija, socialistična Jugoslavija, Republika Slovenija

ABSTRACT

Tourism legislation provides insight into the politics, economy, infrastructure, safety, culture, health care, sanitation, diet, etc. of

¹ Iz *Strategije razvoja turizma* leta 1992.

society. It shows how open it is, how (dis)trustful of foreigners and, consequently, its level of democracy. Tourism reaches into all the main segments of society, while the legislation regulating it is very diverse. Thus in the case of Slovenia, the legislation, regulations and provisions pertaining to tourism at the time of Austria-Hungary, the Kingdom of Yugoslavia, World War II, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Slovenia were administered by various ministries and other bodies at the state and local level.

Keywords: tourism, legislation, Austria-Hungary, Kingdom of Yugoslavia, Socialist Federal Republic of Yugoslavia, Republic of Slovenia

UVOD

Slika 1: Naša pota, turistična revija iz dvajsetih let, ki je objavljala tudi turistično zakonodajo.²

Turistična zakonodaja je na prvi pogled dolgočasna tema. Vendar skozi njo ne zaznavamo samo razvoja turizma, pač pa nam razpira pogled v politično, gospodarsko, infrastrukturno, varnostno, kulturno, zdravstveno, higiensko, prehrambno in še kakšno stanje vsakokratne družbe. Še več, razkriva nam njeno odprtost ali nezaupljivost do tujcev, s tem pa tudi stopnjo demokracije. Bolj kot je družba demokratična, bolj varno se v njej počutijo turisti in več jih je, kar še zlasti velja za individualne goste. Turizem sega v vse glavne segmente neke družbe, zakonodaja, ki ga ureja, je zato zelo raznovrstna, zanjo pa so v vseh družbah odgovorna različna ministrstva in druga telesa tako na državni kot lokalni ravni. Na drugi strani pa ob prebiranju zakonov, predpisov in njihovih komentarjev hitro spoznamo, da so tudi na področju turizma v

2 SI ZAL RAD (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj), 0099, Turistično društvo Bled.

sto letih od prvih zakonov (in morda še dve ali tri desetletja več od prvih turističnih organizacij in skromnih začetkov turizma) v vseh družbah kar zadeva turizem obstajale določene zakonitosti.

AVSTRO-OGRSKA

Slika 2: Najstarejša znana razglednica Ljubljane, odposlana leta 1891.³

Razvoj turizma v drugi polovici 19. stoletja je bil povezan predvsem z izgradnjo železnice in modnimi trendi tedanjih meščanskih in plemiških slojev, ki so iskali zdravja in sprostitve v zdraviliščih. To je imelo za posledico, da je znotraj tedanje Avstro-Ogrske, ki je s težavo lovila industrijski zagon razvitejših držav, tudi turizem postal dobičkonosna dejavnost. Nekatera mesta, ki so razvijala tako industrijo kot turizem, pa so se v nadaljnjem razvoju morala opredeliti za eno ali za drugo, saj tedanja industrija s tovarniškimi dimniki in umazanimi vodami ni dopuščala združevanja obojega. Finančne koristi turizma ter njegove nezdržljivosti s tedanjo industrijo so se začeli zavedati tudi v političnem vrhu. Avstrijski ministrski predsednik, Max Wladimir pl. Beck, je leta 1908 skrb za turizem oz. pospeševanje tujskega prometa, kot so rekli tedaj, zaupal ministrstvu za javna dela. Ministrstvo je podpiralo izgradnjo turistične infrastrukture, si prizadevalo za izboljšanje prometnih povezav in posebno skrb namenjalo zaščiti krajevnih posebnosti. V ta namen so začeli prej stihijski razvoj turizma sistematično usmerjati in kategorizirati posamezne panoge. Začetki organiziranega turizma pred stotimi leti so torej imeli za posledico, da je turizem prerasel lokalno fazo zdraviliških

³ Drnovšek, Marjan ur. *Pozdravi iz slovenskih krajev. Dežela in ljudje na starih razglednicah*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987, 228.

in podobnih komisij, ki so kot prve turistične organizacije (predhodnice današnjih turističnih društev) nastale že v sedemdesetih letih 19. stoletja. Skrb za turistično zakonodajo in razvoj turizma – ne samo na krajevni in deželni, pač pa tudi na državni ravni – je prevzela vlada. Začela je izdajati zakone in predpise ter definirati pogoje, pod katerimi naj bi se turizem kot celota ter njegove posamezne panoge razvijali. So pa nekateri lokalni zakoni nastali že prej. Tako je zakon o zdraviliščih Kranjska dobila že leta 1897, leto kasneje pa tudi Štajerska.

Zakon o zdravilišču Bled:⁴

Zakon

z dne 4. maja 1914, veljaven za vojvodinjo Kranjsko, s katerim se za zdravilišče Bled deloma izpreminja zakon z dne 1. avgusta 1897., dež. zak. št. 29, in ustanavljajo posebna določila.

Po nasvetu deželnega zbora Svoje vojvodine Kranjske ukazujem Tako:

§ 1.

V zdravilišču Bled zdaj obstoječa zdraviliška komisija se odpravi.

§ 2.

Vse zdraviliške zadeve v tem zdravilišču oskrbuje krajevna občina Bled v prenešenem delokrogu.

§ 3.

Občina upravlja v tem delokrogu zlasti zdravilski in godbeni taksni zaklad pod svojim jamstvom za dotična premoženja.

§ 4.

V tem oziru ima skrbeti:

a) da se ti zakladi uporabljajo izključno samo za zdraviliške namene;

b) da se plačujejo na njih viseči dolgovi;

c) da se zlasti vzdržujejo iz teh zakladov napravljene in zgrade nove narave in zavodi, ki so v interesu zdraviliških gostov. S tem pa ostanejo nedotaknjene obstoječe posebne pogodbe glede vzdrževanja posameznih objektov.

4 SI ZAL RAD, 0065, Zdraviliška komisija Bled.

§ 5.

V zalaganja za zdravištvo potrebnih stroškov je občina upravičena pobirati zdraviško davščino (zdraviško in godbeno takso) po določilih na podlagi §§ 1, 3–5. zakona z dne 1. avgusta 1897., dež. zak. št. 29, za zdravišče Bled vsakokrat izdanega zdraviškega reda.

§ 6.

Zdraviški in godbeni zaklad se upravlja posebej, ločeno od drugega občinskega premoženja.

§ 7.

Glede sestave in ustanovitve proračunov je smiselno uporabljati načela občinskega reda.

Ustanovljeni proračun in zaključek rešenega letnega računa je potem političnega okrajnega oblastva predložiti deželni vladi. Ta ima čuvati, da se sredstva navedenih zakladov uporabljajo edino le za zdraviške namene, ne da bi imela tudi pravico vplivati v posameznem na vrsto in način te uporabe.

§. 8.

Predstojnik političnega okrajnega oblastva ali njegov namestnik je upravičen se udeležiti sej občinskega zastopa, pri katerih se obravnava omenjenih zakladih in v njih vedno poprijeti za besedo.

Župan je vezan o teh sejah ob navedbi dnevnega reda pravočasno obvestiti politično okrajno oblastvo.

§9.

Ta zakon stopi v veljavo z dnem razglasitve.

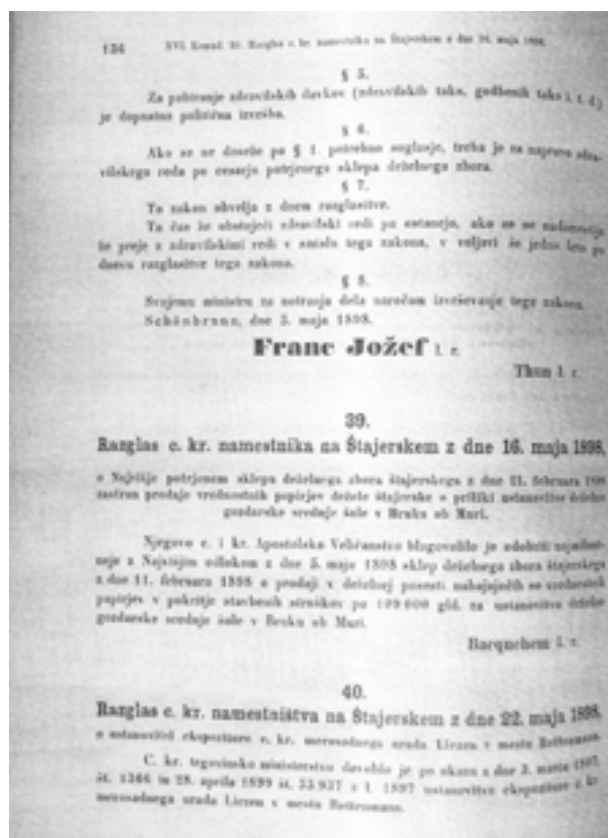
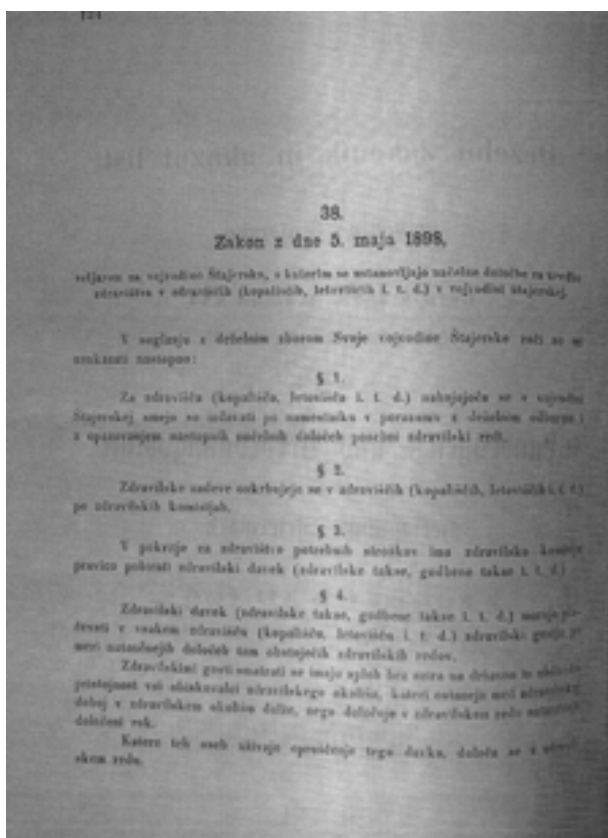
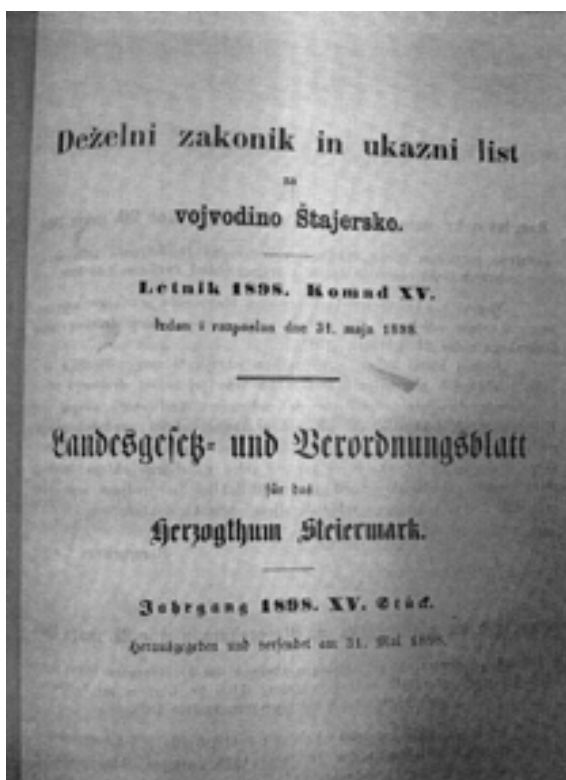
§10.

Mojemu ministru za notranje zadeve je naročeno izvršitev tega zakona.

Dunaj, dne 4. maja 1914

Franc Jožef I. r.

Heinhold I. r.

Slike 3.0, 3.1, 3.2: Naslovna stran *Deželnega zakonika in ukaznega lista* za vojvodstvo Štajersko ter zakon z dne 5. maja 1898, ki je podrobneje urejal delovanje zdravilišč.⁵

5 *Deželni zakonik in ukazni list za vojvodstvo Štajersko*, 34/15 (1898), naslovna stran.

Zakonske pristojnosti za razvoj turizma so z zdraviliških in olupševalnih društev na prelomu stoletja začeli prenašati na oblastne organe, na lokalni ravni pa predvsem na občine. Oboji, tako društva kot občine, so vzporedno vsak na svojem področju skrbeli za razvoj turizma. Obstajajo pa tudi primeri, ko so društva za nekaj časa znova postala državni organi oz. so prevzela njihove pristojnosti.⁶ V redkih tedanjih kranjskih zdraviliških krajih (poleg Bleda še Dolenjske Toplice in Čatež, slednji praktično brez turistične infrastrukture) so bile v letih pred prvo svetovno vojno zdraviliške komisije ukinjene, njihove pristojnosti pa prenesene na občinske komisije (npr. Bled). Tudi v krajih, ki niso bili izključno zdraviliški, so zadeve urejali na podoben način. V dogovoru s poverjeništvu za notranje zadeve (danes bi rekli ministrstvu), ki so bila pristojna tudi za red v turističnih krajih, so bile imenovane zdraviliške (ali podobne) komisije, ki so jih običajno sestavljali župan ali njegov namestnik, zastopnik hotelirjev, zastopnik lastnikov vil v turističnih krajih, zastopnik gostilničarjev, okrožni zdravnik in en ali dva zastopnika gostov (običajno stalnih). V posebni blagajni (»zakladnici«) so vodili izdatke in prihodke od turističnih taks, ki so bili namenjeni vzdrževanju javnih turističnih objektov, poti in druge infrastrukture ter organizaciji prireditev. Ker pa je razvoj turizma zadeval številna področja, ga ni bilo mogoče urediti zgolj z enim zakonom. Zato lahko uredbe, ki posegajo na področje turizma, najdemo praktično v vsakem členu pomembnejših zakonov; urejanje prometa, zdravstva, financ, potnih listin, delovanje policije in redarstva.

Za zgodnejši čas turizma, morda bolje rečeno »avanturizma«, so v Evropi značilne številne nacionalne revolucije in vojne. Tja do prve svetovne vojne pa je bil pogost tudi anarhizem, zato je pred tujci vladal velik strah. Potovanja niso bila prosta. Tako so podaniki avstrijske monarhije, ki so potovali v tujino, morali imeti posebna dovoljenja. Potrjevale so jih lokalne (kresijske) oblasti in so veljala le mesec dni,

6 Več o razvoju društev in strokovnih organizacij s področja turizma glej: Šajn, Srečko (ur.). *Turizem smo ljudje. Zbornik ob 100-letnici ustanovitve Deželne zveze za pospeševanje prometa tujcev na Kranjskem, Turistične zveze Slovenije in organiziranega turizma v Sloveniji: 1905–2005*. Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2006; Repe, Božo. *Sto let organiziranega delovanja turističnega gospodarstva na Slovenskem. Od Deželne zveze gostilničarskih zadrug na Kranjskem do Turistično gostinske zbornice*. Ljubljana: Turistično gostinska zbornica Slovenije, GZS, 2008.

treba pa je bilo (glede na stan) plačati tudi takso. Oblasti so imele možnost posameznim poklicnim skupinam (profesorjem, študentom, določenim skupinam uradnikov, zdravnikom) potovanja omejiti. Strogi zakoni so veljali tudi za tujce. Le-te so morale lokalne oblasti bolj ali manj neopazno nadzorovati, kar je bilo prav tako povezano z vrsto (tajnih) predpisov. Tujca, ki je potoval izven predpisane poti, pa so lahko zavrnil. Tuji diplomati so se zaradi nadzora pogosto pritoževali. V gostilnah in hotelih je bilo seveda treba izpolnjevati prijavnice, te so morali uslužbenci na policijo dostaviti najkasneje do naslednjega jutra. Pri izdaji potnih listin je prihajalo tudi do konfliktov znotraj monarhije. Ker je v avstrijskem delu monarhije le redko kdo znal madžarsko, so morali biti madžarski potni listi poleg madžarščine tudi v latinščini.

Madžarska vlada je zato zahtevala, da so tudi drugi potni listi dvojezični – v nemščini in latinščini. V drugi polovici 19. stoletja so se izdaja potnih listin in predpisi za tujce liberalizirali. Z razvojem železnice in s tem pravega turizma so potovanja postala lažja in nadzor je popustil.⁷ Potovanja in letovanja pa so bila kljub temu še vedno povezana z mnogimi administrativnimi sitnostmi in nadzorom oblasti. Kazni za kršitelje, ki so oddajali sobe, so bile velike.

Slika 4: Potni list iz leta 1814.⁸

7 Holz, Eva. »Potovanje po slovenskih deželah v času od propada ilirskih provinc do uvedbe železnice, ko še niso izumili turizma.« V: *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov*, ur. Franc Rozman in Žarko Lazarevič, 48–57. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, 50.

8 Prav tam.

KRALJEVINA JUGOSLAVIJA

Praksa strogega nadzora in togih predpisov se je ohranila tudi v Kraljevini Jugoslaviji, ki je bila zelo sumničava in policijska država ter s tega vidika ne najbolj naklonjena turizmu. V prvih letih po prvi svetovni vojni so v Sloveniji uporabljali kar staro avstrijsko zakonodajo še iz srede 19. stoletja, jugoslovanska centralizirana oblast pa je k temu dodajala še svoje predpise, zlasti prakso za nadzor. Še posebej skrbno so pazili na diplomate, tuje oficirje in ljudi, ki so jih sumili vohunstva, pa tudi na potencialne notranje sovražnike. Tako so npr. poverjenišтва za javna dela na osnovi uredb pokrajinske uprave za Slovenijo izdajala take odloke: *»Stanodajalec je dolžan strankam, ki vzamejo pri njem stanovanje, v izpolnitev predložiti zglasilne pole (naznanjanje tujcev), ki se dobivajo in brezplačno oddajajo v občinski pisarni. Izpolnjene in po stanodajalcu podpisane pole mora stanodajalec v smislu namestništvenega razpisa z dne 20 septembra 1858., dež. zak. št. 24, da se izogne kazni, določeni v § 320. občinskega kazenskega zakona, tisti dan, ko je prišel tujec, ali če je prišel polno zvečer, drugo jutro do 9. ure izročiti občinskemu predstojništvu v presojo in zabeležbo. Občinsko predstojništvo podatke zglasilne pole takoj prepíše v tujsko knjigo (priloga III. zgoraj navedenega namestništvenega ukaza) ter zglasilno polo, ako ni že iz nje razvidno, da je tujec zopet zapustil stanodajalčevo hišo ali da je odpotoval, vrne tistemu, ki jo je prinesel, zapisavši nanjo občinskega urada pristavek: "videl".*

Kadartujec pozneje stanovanje premeni ali odpotuje, je to občinskemu uradu vselej naznaniti s tem, da se mu iznova predloži zglasilna pola. Tiste zglasilne pole, iz katerih je razvidno, da je tujec stanovanje premenil ali da je odpotoval, prevzame občinsko predstojništvo, jih uredi kronološko ter na njih podstavi uradno postopa zoper tiste tujce, ki niso ugodili takšni dolžnosti, oziroma zoper njih stanodajalce.«⁹

Tujci, ki so nameravali obiskati Jugoslavijo, so morali na najbližji jugoslovanski ambasadi najmanj tri tedne pred odhodom vložiti prošnjo, ki jo je nato obravnavalo jugoslovansko ministrstvo za notranje

9 SI ZAL RAD, 0065, Zdraviliška komisija Bled, dok.: Naredba poverjenišтва za javna dela o zdraviliškem redu za zdravilišče Bled iz leta 1921.

zadeve. Ko pa je bil tujec že v Jugoslaviji, je moral še enkrat vložiti novo prošnjo na okrajno glavarstvo, pod katerega je spadal kraj, kjer je bival.¹⁰ Od leta 1921 dalje so postopoma uvajali olajšave, najprej za Avstrijce, Čeha in Italijane, vendar samo iz Julijske krajine oz. Benečije. Šele nekaj let po vojni so bile odpravljene tudi omejitve za potovanja znotraj države.¹¹ Nezaupanje do nove države je bilo veliko, nestabilnost Jugoslavije in njen policijski režim (še posebej v času diktature, pa tudi po njej) sta tujce odvrčala. Ker pa so slovenski turistični kraji imeli še predvojni ugled, to kljub vsemu ni veliko vplivalo na razvoj turizma, še posebej mondenih krajev.

Sliki 5 in 6: Dnevni policijski seznam tujih oficirjev in dnevni policijski seznam diplomatov na Bledu, s konca tridesetih let.¹²

10 Dolenc, Ciril. »Potna dovoljenja inozemcem v naša zdravilišča in letovišča.« *Slovenec*, 19. marec 1921, 5.

11 Janša-Zorn, Olga. »Turizem v Sloveniji v času med obema vojnama.« V: *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov*, ur. Franc Rozman in Žarko Lazarevič, 78–95. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, 80.

12 SI ZAL RAD, 0065, Zdraviliška komisija Bled, dok.: Dnevni policijski seznam tujih oficirjev in dnevni policijski seznam diplomatov 1938.

Slika 7: Naslovna stran brošure za potovanje po Kraljevini Jugoslaviji.¹³

V Kraljevini SHS je bil kot državni organ najprej ustanovljen Jugoslovanski generalni komisariat za tujski promet in turistikó, ki ga je financirala deželna vlada. Kasneje je bil preimenovan v Jugoslovansko zvezo za tujski promet v Sloveniji, ki pa je leta 1924 spet postala društvo – Zveza za tujski promet. Turizem je v beograjski vladi najprej spadal pod poverjeništvo (ministrstvo) za javna dela, nato pod gradbeno direkcijo, od leta 1921 pa je deloval poseben odsek za turizem v okviru ministrstva

za trgovino in industrijo. Tudi komisariat v Sloveniji je prišel v njegovo sestavo. Ko sta bili sredi dvajsetih let ustanovljeni mariborska in ljubljanska oblast, je posle tujskega prometa prevzel oddelek ministrstva za trgovino in industrijo v Ljubljani. Leta 1923 je bila v Beogradu ustanovljena zasebna družba Putnik, ki je bila pod nadzorom države in je skrbela za turistične posle.

Slika 8: *Putnik*, revija za planinski turizem.¹⁴

13 SI ZAL RAD, 0099, Turistično društvo Bled, dok.: Balkanfahrtens Adriaexpress.

14 *Putnik*, 7/4-6 (1940), naslovnica.

Leta 1936 je nastal vrhovni turistični svet v Beogradu, na slovenski banovinski ravni pa banovinski turistični svet kot posvetovalni organ. Zakone v zvezi s turizmom so sicer izdajala različna ministrstva, večinoma finančno. Do leta 1936 je bilo stanje zakonodaje precej neurejeno, poleg centralni zakonov z različnih področij so različni deli Jugoslavije (najprej banovine, nato oblasti) razvoj turizma uravnavali vsak po svoje. Slovenija se je v glavnem naslanjala na staro avstrijsko zakonodajo, dopolnjeno z uredbami vsakokratnih oblasti. Poleg notranjega ministrstva je najvažnejše odredbe, ki so zadevale turizem, izdajalo še finančno ministrstvo. Predpise so že v dvajsetih letih objavljali in komentirali tudi v slovenskih časopisih, npr. v reviji za tujski promet *Slovenija*.¹⁵

Slika 9: Prva stran revije *Slovenija* s komentarji finančnih odredb s področja turizma.¹⁶

15 »Za pospeševanje tujskega prometa važne odredbe v finančnem zakonu za leto 1928/29.« *Slovenija*, 1/9 (1928), 1.

16 Prav tam.

Slika 10: *Jugoslavija: Jugoslovenski turizam*, revija za turizem, ki je izhajala v tridesetih letih in je objavljala jugoslovanske zakone in predpise s področja turizma.¹⁷

Konec dvajsetih let so jugoslovanske oblasti ustanovile Zvezo hotelirjev, ki naj bi pomagala pri razvoju turizma.¹⁸

Slika 11: Prispevek o osnovanju Zveze hotelirjev v reviji *Jugoslovenski turizam*.¹⁹

¹⁷ *Jugoslavija*, V/11 (1934), naslovnica.

¹⁸ »Pre osnivanja saveza hotelijera.« *Jugoslovenski turizam*, organ za propagandu turizma u Jugoslaviji, I/5 (1928), 1–2.

¹⁹ Prav tam, 1.

Del pristojnosti s področja turizma so zvezne oblasti prenesle tudi na lokalne organe, v Sloveniji npr. na obe tujsko prometni zvezi, ki sta tudi spremljali razvoj turizma in objavljali statistike.

Najpomembnejša zakonska uredba v času med obema vojnoma je bila sicer *Uredba o pospeševanju turizma* iz leta 1936.²⁰

Slika 12: Objava *Uredbe za pospeševanje turizma* v *Službenem listu Kraljevske banske uprave Dravske banovine*.²¹

20 »Uredba o pospeševanju turizma.« *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine*, VII/21 (1936), 153–156.

21 Prav tam, 153.

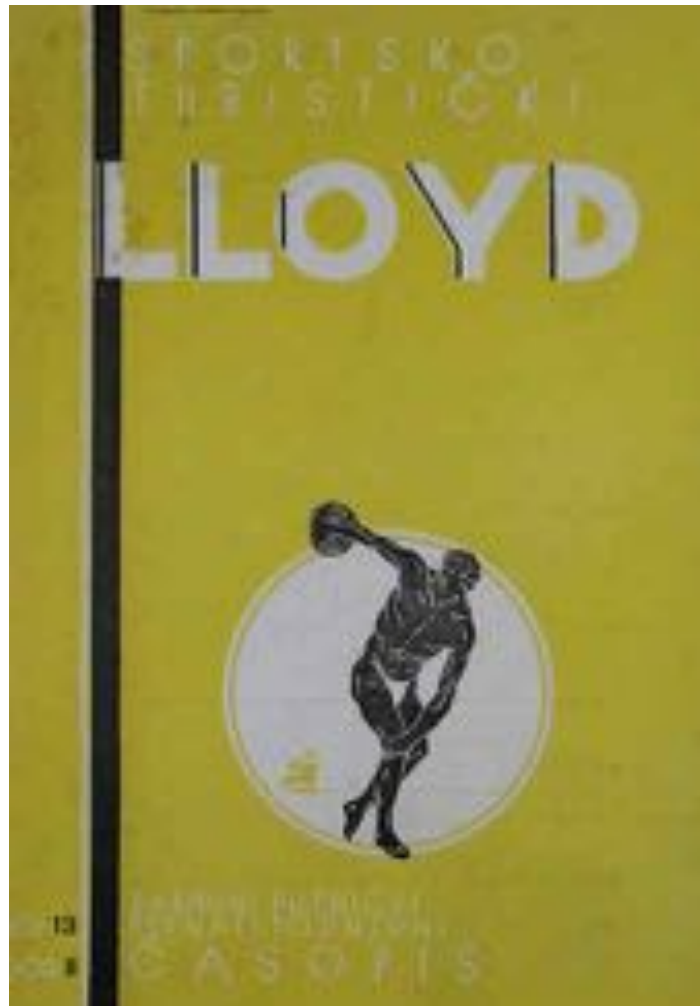
Slika 13: V *Turistički politiki* je bil objavljen Zakon o davčnih olajšavah in olajšavah pri taksah za hotelsko industrijo.²²

Namen pospeševanja turizma je bil v spodbujanju obiska turističnih krajev, v skrbi za rednost prometa in prometnih sredstev ter spodbujanju in nadzoru kvalitetnih prenočitvenih, gostinskih in drugih storitev. Delo za pospeševanje turizma je bilo v turističnih krajih dolžnost občine. Določene so bile tudi naloge banovinskih uprav, naloge v zvezi z razvojem turizma pa so bile v pristojnosti odsekov za trgovino, obrt in industrijo. Vsaka banovina je morala ustanoviti tudi turistični svet, ki je deloval kot posvetovalni organ bana v zadevah s področja turizma. Vrhovni nadzor nad vsem je imel minister za trgovino in industrijo.

Na osnovi uredbe je bilo še istega leta v Dravski banovini 73 krajev proglašanih za turistične kraje, npr. kraji klimatske ali kopališke narave,

²² SI ZAL RAD, 0065, Zdraviliška komisija Bled, fasc. 64, mapa: Revije 1930–1940, Turistička politika zv. 1 (1936), 31–38.

turistični kraji v ožjem smislu ipd. Ti kraji so dobili posebne statute ugodnosti.²³ Na podlagi *Uredbe o pospeševanju turizma in »po zaslišanju poklicanih ustanov«* je tedanji ban Dravske banovine, dr. Marko Natlačen, z uredbo št. 788 (VIII. No. 5700/37) predpisal pravilnik o sestavi, organizaciji in področju Banovinskega turističnega sveta Dravske banovine.²⁴

Slika 14: Lloyd, časopis za športni turizem.²⁵

23 SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 77, Banski svet Dravske banovine, dok.: Poročilo banske uprave z dne 25. marca 1937.

24 »Pravilnik o sestavi, organizaciji in področju Banovinskega turističnega sveta Dravske banovine.« *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine*, VII/79 (1936), 879–880.

25 *Lloyd*, II/13 (1935), naslovnica.

Slika 15: *Avto in šport*, revija za avtomobiliste. Razvoj motorizacije je bil med obema vojnoma počasen, a avtomobilistično društvo je bilo kljub temu aktivno, organiziralo je razna tekmovanja in ter tesno sodelovalo s turističnimi organizacijami.²⁶

Slika 16: Prva stran poročila uprave Tujsko-prometne zveze v Mariboru za leto 1934.²⁷

26 *Avto in sport*, II (XIV)/8 (1939), naslovnica.

27 SI ZAL RAD, 0065, Zdraviliška komisija Bled, fasc. 64, dok.: Tujsko-prometne zveze v Mariboru v letu 1934.

DRUGA SVETOVNA VOJNA

Med drugo svetovno vojno, zlasti v prvem obdobju, turizem sicer ni čisto zamrl. Medtem ko ga v t. i. Ljubljanski pokrajini, ki je bila pod Italijani, ni bilo, pa so ga nemški okupatorji skušali razvijati dalje zlasti v zdraviliščih, kot sta bila Bled in Rogaška Slatina. Namenjena naj bi bila predvsem nacističnim funkcionarjem ter oficirjem in vojakom, ki naj bi se tu odpočili od bojev na frontah. Upravno in organizacijsko, to pomeni tudi kar zadeva predpise in uredbe, so bili štajerski kraji podrejeni

uradom v Gradcu, gorenjski pa tistim v Celovcu. Tudi nova turistična ponudba in propaganda je potekala v tem okviru. Turizem na Gorenjskem je bil npr. vključen v »Landesfremdenverkehrsverband« v Celovcu. Tovrstne načrte je preprečil odpor in tudi turistični kraji so, kot kaže dopis iz Berlina, postali vojno območje in turistična dejavnost je zamrla.

Slika 17: Turistični propagandni prospekt za Gorenjsko iz leta 1942.²⁸

Slika 18: Turistični zemljevid Kranjske in Gorenjske (»Zgornje Kranjske« oz. »Oberkrain-a«) iz leta 1942.²⁹

28 SI ZAL RAD, 0065, Zdraviliška komisija Bled, fasc. 61, Turistični propagandni prospekt za Gorenjsko iz leta 1942.

29 SI ZAL RAD, 0065, Zdraviliška komisija Bled, fasc. 61, Turistični zemljevid Kranjske in Gorenjske (»Zgornje Kranjske« oz. »Oberkrain-a«) iz leta 1942.

V SOCIALISTIČNI JUGOSLAVIJI

Slika 19: Naslovnica turistične brošure o Jugoslaviji s konca štiridesetih let.³⁰

V Sloveniji je že leta 1947 začela delovati Uprava za turizem in gostinstvo pri Ministrstvu za trgovino in preskrbo LRS, ki je postavila temelje turistične dejavnosti. V sicer strogo centralizirani državi je bilo to eno od redkih področij, kjer so iniciativo prepustili tudi republikam, čeprav so odločitve o gospodarskih prioritetah in finance še dolgo sprejemali v Beogradu. Upravo je na republiški ravni nasledil svet oziroma komite za turizem, ki pa je bil leta 1963 ukinjen, dejavnost pa prenesena na komite za gospodarstvo, leta 1969 pa je bil znova obnovljen. Delovali so tudi skupščinski odbori za turizem (običajno skupaj s trgovino in gostinstvom). Zvezna vlada je imela od leta 1963 tudi Komite za turizem SFRJ. S turizmom sta se poleg vladnih in skupščinskih organov ukvarjali tudi Gospodarska zbornica Slovenije in Turistična zveza Slovenije.

V prvem povojnem obdobju je bil zaradi porušene infrastrukture, planskega gospodarstva in usmeritve novih oblasti v pospešeno

³⁰ Avtorjev osebni arhiv.

industrializacijo turizem potisnjen v ozadje gospodarskih načrtov.³¹ Njegov razvoj so dodatno otežili nacionalizacija, neveščost novih upravljalcev in skromen standard prvih povojnih let. Leta 1948 je bilo podržavljenih okrog 400 hotelov, gostiln in restavracij (manjši lokali so bili ukinjeni, vendar leto kasneje deloma dani v t. i. socialistični zakup).³² Razvijal naj bi se predvsem delavski (sindikalni) turizem. Glavni cilji petletke so bili usmerjeni v razvoj težke industrije, kot lahko beremo tudi v uvodu k prvemu petletnemu gospodarskemu načrtu. Turizmu je bilo (podobno kot v jugoslovanskem petletnem planu) namenjenih le nekaj vrstic. Podrobneje je naloge na področju turizma opredeljevala zakonodaja, pa tudi nekatere razlage strokovnjakov v tedanjem časopisju. Glavni jugoslovanski zakon je bil Zakon o petletnem načrtu za razvoj narodnega gospodarstva FLRJ v letih 1947–1951, ki ga je zvezna skupščina sprejela 28. aprila 1947, vendar v njem ni bilo investicij državnega pomena na področju turizma v Sloveniji.

Zvezni zakon je področje turizma v 20. členu pod naslovom Trgovina in preskrba zelo skopo opredelil v dveh povedih:

»Krepiti hotelirstvo in povečati število stalnih državnih hotelov in pri tem število postelj dvigniti na 1,7 kratno.

Za povzdigot turizma razviti gostinsko delo v turizmu in ga do konca leta 1951 potrojiti.»³³

Večino skromnih investicij na tem področju je dala Slovenija. Po zakonu o petletnem načrtu je bilo za trgovino in turizem namenjenih 311 milijonov, kar je predstavljalo 2,4 % celotne petletne investicije (12.648

31 Več o tem: Repe, Božo. »Turizma ni mogoče zavreti, čeprav bi ga prepovedali z zakonom.« V: *Razvoj turizma v Sloveniji*, ur. Franc Rozman in Žarko Lazarevič, 157–164. Bled: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, 157.

32 Prinčič, Jože. *Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije. Povojne nacionalizacije v Sloveniji: 1945–1963*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1994. Glej tudi: Dolinar M., France (ur.). *Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1992; Prinčič, Jože. *V začaranem krogu. Slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme: 1955–1970*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1999.

33 »Zakon o petletnem načrtu za razvoj narodnega gospodarstva FLRJ v letih 1947–1951.« *Uradni list FLRJ*, III/36 (1947), 429.

milijonov: od tega 8764 milijonov za proizvodjalne panoge, 3920 pa za neproizvodjalne panoge).³⁴ Vendar je tudi to potrebno jemati z rezervo, saj je bil petletni načrt podaljšan za eno leto in nikoli uresničen do konca. Kako so si razlagali petletko na področju turizma in razvoj »ljudskega turizma«, kot so ga poimenovali, lahko nazorno vidimo iz dveh razlag zakona, objavljenih v glasilu *Turizem in gostinstvo*.

24. člen

Trgovina, preskrba in turizem

Slika 20: Iz zakona o petletnem planu.³⁵

Že od jeseni 1945 pa do sprejetja osrednjih aktov petletke in z njo povezanih zakonov je bila sprejeta vrsta ukrepov, ki naj bi spodbudili tudi boljše delovanje trgovine in gostinstva. Med takimi, ki naj bi oživili od vojne uničena turizem in

gostinstvo ter ju – v glavnem že poddržavljena – dvignili na višjo raven, je bila tudi uredba Gospodarskega sveta vlade FLRJ o osrednjem skladu državnih gostinskih podjetij iz konca leta 1946.³⁶ Iz odredbe je razvidno, da so sprva še govorili o dobičku in njegovi delitvi med vodilne v gostinskih podjetjih (nekaj podobnega je bilo potem znova uvedeno z začetkom samoupravljanja v začetku petdesetih let). Do leta 1948 je bilo uradno stališče, da je zasebna pobuda v trgovini, gostinstvu in turizmu (še) nujna. Nekateri so v kombinaciji državnega in zasebnega sektorja videli trajnejšo rešitev, drugi le začasno in zasilno rešitev, dokler državni

1. Posvetiti preskrbi širokih ljudskih množic največjo pozornost. Povečati v zvezi z nalogami za dvig življenjskega standarda med izpolnjevanjem petletnega plana celotni blagovni promet po obsegu in vrednosti v skladu z nalogami, ki jih predvideva občedrjavni petletni plan.

Opuščati postopno z dvigom proizvodnje v kmetijstvu in industriji, sistem racionirane preskrbe z živežem in industrijskimi izdelki.

2. Organizirati hitro, ceneno in pravilno distribucijo blaga za široko potrošnjo s smotrnim neposrednim prevzemanjem blaga pri proizvajalcu.

Razviti in, povečati omrežje trgovin na debelo in drobno ter v ta namen pridobiti 35.000 m² skladiščne površine v mestih in okrajih.

Izboljšati preskrbo industrijskih naselij z organizacijo tovarniških magazinov.

Izboljšati preskrbo mest, trgov in podeželja z organizacijo združne in privatne trgovske mreže.

3. Zagotoviti v trgovini čimbolj kulturno postrežbo in povečati izbiro blaga.

4. Povečati zamenjavo blaga med deželo in mestom.

5. Dvigniti tujski promet z igraditvijo državnih hotelov in gostišč in s pritegnitvijo zasebnega gostinstva.

Izboljšati postrežbo gostov in nuditi delovnemu ljudstvu možnost udobnega oddiha.

Načrtno podaljšati letno in zimsko turistično sezijo ter usposobiti gostinske obrate in zdravilišča za zimsko obratovanje.

Obnoviti planinske kočje in domove.

34 »Zakon o petletnem načrtu za razvoj narodnega gospodarstva Ljudske republike Slovenije«, 215.

35 »Zakon o petletnem načrtu za razvoj narodnega gospodarstva Ljudske republike Slovenije v letih 1947 do 1951.« *Uradni list Ljudske republike Slovenije*, IV/31 (1947), 222.

36 »Odločba o stroških in dobičku državnih gostinskih podjetij.« *Uradni list FLRJ*, II/106 (1946), 1429–1431.

sektor ne bi mogel prevzeti vsega, tudi najmanjših gostiln. Sprva je teza o popolnem podržavljanju prevladala, a so v začetku petdesetih let začeli dajati nekatere gostinske lokale (zlasti izven večjih mest) v zakup. Nato se je postopoma znova uveljavila zasebna pobuda, vendar predvsem v gostinstvu in oddajanju zasebnih sob, medtem ko so hoteli ostali v državni oz. nato družbeni lasti. Že tako skromen povojni turizem je bil v duhu tedanjega časa tudi močno zbirokratiziran, posamezne oblike turizma oz. turistične infrastrukture pa mehanično kategorizirane po »sektorjih«.

V začetku petdesetih let je razvoj turizma še sledil logiki iz druge polovice štiridesetih let, čeprav so tudi na področju zakonskih uredb opazne spremembe v smeri olajšav in manjše togosti. Še vedno je prevladoval sindikalni turizem. Od leta 1953 dalje so se nakazovale pomembne spremembe, povezane z novo gospodarsko usmeritvijo (opustitev politike hitre in enostranske industrializacije, večji poudarek na standardu). Na področju turizma in gostinstva se je spremenjena politika odrazila s sprejetjem uredbe o gostinskih podjetjih in gostiščih februarja 1954,³⁷ ki je znova dovoljevala zasebna podjetja (v praksi so sicer zasebnitvo dovolili le tam, kjer ni moglo konkurirati državnim podjetjem). Leta 1955 pa so uredbo dopolnili in (sicer izjemoma) dovolili, da zasebniki najemajo tudi tujo delovno silo.³⁸ Definicije turizma so se v nekaterih segmentih bolj približale predvojnemu zahodnemu standardu.³⁹

Tudi zdraviliški turizem, ki je dolgo stagniral le na predvojnih dosežkih nekaterih najbolj elitnih zdravilišč in je do tedaj služil za zdravstvene namene delavcev, se je začel komercializirati. Vzporedno s sindikalnim turizmom, ki se je z gradnjo novih domov vztrajno širil, se je začel oživljati hotelski turizem. Turističnim podjetjem so dali v uporabo nekatere hotele, ki so prej služili drugim namenom. Zakonsko je bilo tudi določeno, da turistična podjetja 30 % dobička dajejo v poseben sklad za razvoj turizma, 50 % ljudskim odborom, ki iz tega poravnavaajo

37 Uradni list LRS, VI/14-49 (1954).

38 »Zadeve iz pristojnosti ljudskih odborov novih občin.« Uradni list LRS, VII/26 (1955), 556.

39 Pauko, Franc. »Izhodišča in pogoji načrtovanja turističnih dejavnosti.« *Gospodarski vestnik*, 29. september 1979, 73.

vse obveznosti do države, 20 % pa gre za plače in nagrade delavcev. Hoteli so bili namenjeni predvsem tujim turistom. Zato je bil leta 1955 sprejet Pravilnik o razvrstitvi hotelov in penzionov v kategorije, v katerem je bilo podrobno določeno, katere pogoje morajo izpolnjevati in kaj morajo nuditi hoteli, da so uvrščeni v A, B, C in D kategorijo. Po slovenski zakonodaji so morali biti hoteli odprti nepretrgoma 24 ur na dan. Turistična sezona je trajala praktično celo leto: glavna sezona od 16. junija do 31. avgusta; predsezona od 1. januarja do 15. junija in posezona od 1. septembra do 31. decembra.⁴⁰

Leta 1953 so bili organi za turizem in gostinstvo pri državni upravi ukinjeni in nastala je pravna in organizacijska praznina, ki jo je zapolnjevala predvsem Turistična zveza Jugoslavije, v Sloveniji pa Turistična zveza Slovenije. Istega leta so znova začeli določati turistična območja in turistične kraje. Dve leti kasneje, leta 1955, pa je Zvezni izvršni svet izdal odlok, s katerim je zadeve s področja turizma prenesel na Turistično zvezo Jugoslavije, njeno delo pa je padlo pod njegovo nadzorstvo. Hibridna oblika (društva ter organi oblasti), ki jo srečujemo že od prvih zakonov Franca Jožefa s področja turizma, je pri slovenskih turističnih delavcih naletela na previdne izraze dvoma.⁴¹

Ravno nedorečenost razmejitve med pristojnostmi organov oblasti ter društev pa je bila verjetno razlog, da so v prvi polovici 50. let spodletela prizadevanja za celovit turistični zakon. Turistična zveza Jugoslavije je namreč v letu 1954 pripravila teze za osnutek takšnega zakona, ki pa potem nikoli ni bil dodelan in sprejet. Ker ni bilo celovitega zakona o turizmu, so posamezna področja, zlasti tista, ki so se začela razvijati na novo, skušali urediti z ločenimi zakoni.⁴² Za to so si prizadevali zlasti slovenski turistični delavci, ki so pri komisiji Turistične zveze Jugoslavije zahtevali, da se izda čim več zakonov in predpisov za

40 »Odredba o določitvi turistične sezone v LR Sloveniji« *Uradni list LRS*, V/17 (1953), 223.

41 W., H. »Pomembna zakonska določba.« *Turistični vestnik*, III (1955), 4. (podpisani H. W. je Hugo Weis, tedaj glavni tajnik Turistične zveze Slovenije).

42 Dejanovič, Dušan in Slavko Ensminger. *Zbirka propisa o ugostiteljstvu i turizmu*. Beograd: Privredni pogled, 1957.

regulacijo turizma.⁴³ Ker se zadeve na zvezni ravni niso odvijale po pričakovanjih, so predpise na osnovi splošnih jugoslovanskih zakonov začele izdajati republike (zlasti Slovenija in Hrvaška, ki sta bili za razvoj turizma najbolj zainteresirani). Tako se je na področju turizma v petdesetih letih začela uvajati nekakšna tiha decentralizacija. Ker so sredi petdesetih let začeli nastajati prvi kampingi, je bil med pomembnejšimi zakoni iz tega obdobja zakon o šotorjenju, ki pa je v praksi potreboval kar nekaj obrazložitvev, za katere je poskrbela Turistična zveza Slovenije.

Slika 21: Kamping ob Blejskem jezeru po odprtju leta 1956.⁴⁴

Med pomembnejšimi spremembami v petdesetih letih so bili sicer še zelo togi devizni predpisi, ki kažejo stopnjo razvitosti turizma v času, ko se je Slovenija šele odpirala proti zahodu. V zakonu o družbenem planu

43 »Iz življenja in dela TZJ, TZS, njunih organov itd. (v razdobju od 1. 11. 1955–31. 1. 1956).« *Turistični vestnik*, IV/4 (1956).

44 SI ZAL RAD, 0099, Turistično društvo Bled.

(družbeni plani so v petdesetih letih nadomestili petletke) za obdobje 1957–1961 je bilo področje gostinstva in turizma opredeljeno v treh odstavkih. Predvideno je bilo, da naj bi se povečale kapacitete in zvišala kvaliteta uslug, družbene skupnosti pa naj bi pomagale tako pri razvijanju turizma za delovne ljudi in mladino, kot pri razvoju inozemskega turizma. V turizmu naj bi letno vložili 5–6 milijard tedanjih dinarjev, namenjenih predvsem za obnovo obstoječih in izgradnjo novih turističnih objektov ter razvoj komunalne infrastrukture.⁴⁵ Petletni družbeni plan gospodarskega razvoja LRS je turizmu prav tako namenjal več pozornosti.⁴⁶

Slika 22: Piran v začetku petdesetih let. Tedaj je bila usoda obmorskih mest še negotova, saj meja ni bila dokončno rešena. Turistični razvoj se je začel šele v drugi polovici petdesetih let.⁴⁷

Slika 23: Zemljevid Primorske iz turističnega filma *Zakladi naše dežele*, 1957.⁴⁸ Po sprejetju drugega londonskega memoranduma leta 1954 so se Slovenci pričeli zavedati, da imajo lastno – čeprav skromno – morje. Pravi turistični razvoj pa se je na obali začel šele v šestdesetih letih.

45 Službeni list FNRJ, XIII/53 (1957), 1042.

46 Marovt, Stanko. »Turizem v družbenem planu LRS za leto 1960.« *Turistični vestnik*, VIII/3 (1960), 82–84.

47 Avtorjev osebni arhiv.

48 Bevc, Jože (rež.). *Zakladi naše dežele*. Ljubljana: Filmski studio Viba film, 1957.

Slika 24: Rimske toplice leta 1955. Zdravilišča so bila namenjena predvsem zdravljenju, ne pa turizmu. Rimske toplice je po vojni dobila jugoslovanska armada in jih kot svoje zdravilišče uporabljala do razpada Jugoslavije.⁴⁹

V šestdesetih letih je devizni prihodek od turizma postajal vse pomembnejši. Leta 1960 je neto devizni priliv od turizma pokrival sedem odstotkov negativnega deficita trgovinske bilance v Jugoslaviji, leta 1965 že 54 %, leta 1970 pa naj bi po napovedih pokrival kar 75 % negativnega deficita.⁵⁰ Slovenija je leta 1962 realizirala 8 milijonov dolarjev deviznega pritoka iz turizma, leta 1963 14,3 milijona in leta 1964 18,3 milijona. Zato že v prvi polovici šestdesetih let lahko sledimo politični podpori turizmu, ki je našel mesto tudi celo v partijskih resolucijah in govorih najvišjih voditeljev. Turizem je vsaj v Sloveniji postajal ena pomembnejših gospodarskih panog, pa tudi na zvezni ravni lahko sledimo več zaporednim natečajem za investicijska posojila s področja turizma. V Sloveniji je leta 1960 prišlo do spremembe v delovanju Sveta za turizem (ustanovljen leta 1957). Leta 1961 je bil na podlagi *Zakona o narodnih parkih* (1959) sprejet *Odlok o razglasitvi Doline sedmerih jezer za narodni park*.⁵¹

49 Avtorjev osebni arhiv.

50 Vižintin, Milan. »Mednarodno leto turizma - začetek dolgoročne politike na tem področju.« *Delo*, 7. marec 1967.

51 »Odlok o razglasitvi Doline sedmerih jezer za narodni park.« *Uradni list LRS*, 2-319/1-61. Republikacija v: *Turistični vestnik* IX/9 (1960), 249.

Slika 25: Prizor iz turističnega filma *Skrivnost*, scenarist in režiser Zvone Sintič. Prvi turistični filmi so bili posneti že v začetku petdesetih let, film *Skrivnost* pa je v še vedno centralistični Jugoslaviji izzval tudi politične reakcije, ker je izpostavljal Slovenijo.⁵²

Skupščina na skupni seji Republiškega zbora in Zbora proizvajalcev je prvo resolucijo o razvoju turizma sprejela že leta 1960.⁵³ Pripravil jo je slovenski izvršni svet z naslovom *Smernice za nadaljnji razvoj turizma, gostinstva in družbene prehrane v LR Sloveniji*. Dodatna spodbuda razvoju turizma je bila dana leta 1967, saj so ga v skupščini OZN proglasili za leto turizma, zato so leta 1968 turisti v Slovenijo (Jugoslavijo) lahko prihajali brez vize. V Sloveniji so se s turizmom ukvarjali tako organi pri izvršnem svetu (najprej strokovni svet izvršnega sveta za turizem, nato republiški svet za turizem). Leta 1963 ob reorganizaciji republiške uprave pa je bil pri republiški skupščini ustanovljen tudi skupščinski odbor za trgovino, turizem in gostinstvo (enako tudi v drugih republikah). V Sloveniji je v prvi polovici šestdesetih let pri izvršnem svetu deloval republiški sekretariat za turizem, ki pa je bil leta 1965 ukinjen, njegova dejavnost pa prenesena na sekretariat za gospodarstvo. Republiški komite za turizem so leta 1969 obnovili. S turizmom se je poleg vladnih

52 Sintič, Zvone. *Skrivnost*. Ljubljana: Filmski studio Viba film Ljubljana, 1959.

53 »Resolucija o razvoju turizma.« *Uradni list LRS*, XVII/9 (1960).

in skupščinskih organov ukvarjala tudi Gospodarska zbornica Slovenije in Turistična zveza Slovenije, na lokalni ravni pa turistična društva in zavodi za turizem.⁵⁴ Ekonomski inštitut Slovenije je izdelal študijo o možnostih razvoja turizma. Turizmu se je še v času, ko je bil član slovenskega izvršnega sveta (kasneje predsednik), zlasti posvečal Boris Kraigher. Kot pomemben del turističnega načrtovanja so začeli šteti urbanizem. Leta 1965 je bil sprejet temeljni zakon o gostinski dejavnosti.⁵⁵ V četrtem poglavju je opredeljeval tudi gostišča samostojnih gostiteljev. Zasebna iniciativa je bila opredeljena precej bolj svobodno kot v petdesetih letih, gostinci so lahko do določenega števila brez večjih omejitev zaposlovali tudi drugo osebje. Leta 1968 je izšla do tedaj najbolj izčrpna zbirka predpisov o gostinstvu in turizmu.⁵⁶ Iz zakona o zasebnem gostinstvu lahko razberemo dokajšnjo naklonjenost razvoju zasebnega gostinstva.

V sedemdesetih letih je Jugoslavija sicer s turizmom zaslužila že blizu milijarde dolarjev, turistična zakonodaja pa je bil precej neurejena.⁵⁷ To je bila predvsem posledica uvajanja specifičnega sistema, ki ga je Edvard Kardelj poimenoval pluralizem samoupravnih socialističnih interesov. Prišlo je do podvajanja organov in organizacij, poleg oblastne (občinskih in republiške) ter gospodarske strukture so obstajale še razne samoupravne interesne skupnosti. Ker je bil razvojni »liberalistični« koncept šestdesetih let, ki je turizmu dajal velik pomen, poražen, se tudi ni kaj dosti govorilo in pisalo o tržnih zakonitostih. Slediti zakonodaji in predpisom je zato v tem obdobju zelo težavno, saj niti ni jasno, kaj je bilo obvezno, kaj pa so bila zgolj priporočila in usmeritve, kateri organ je bil za kaj odgovoren ipd. Od konkretnih dejavnosti v sedemdesetih letih lahko skozi različne predpise sledimo prizadevanjem za širitev zasebne pobude v turizmu, npr. *Zakon o osebnem delu z zasebnimi delovnimi*

54 »Ni premirja na turistični fronti, pogovor s predsednikom US tovarišem Leopoldom Kresetom.« *Dnevnik*, 6.marec 1979.

55 »Temeljni zakon o gostinski dejavnosti.« *Uradni list SFRJ*, XXI/8 (1963), 194–198.

56 Brumen, Ivan in Matija Šega (ur.). *Zbirka predpisov o gostinstvu in turizmu*. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1968.

57 SI AS, 1176/197, Turistična zveza Slovenije, dok.: Ocena rezultatov turistične sezone 1970, zapisniki sej predsedstva TZS 1970–74, XV. knjiga.

sredstvi v gospodarskih dejavnostih.⁵⁸ Vendar je bilo hkrati politično ozračje zasebništvu in domnevnemu hitremu bogatenju nenaklonjeno, tako da je imelo tudi spodbujanje zasebnišva svoje omejitve. Z naraščanjem standarda razvojni načrti v turizmu niso upoštevali zgolj sindikalnih turistov, temveč vedno bolj tudi domače goste in klasične turiste.⁵⁹ Razvojni načrti so v sedemdesetih letih izhajali iz ocene, da imata Jugoslavija in Slovenija premalo turistične infrastrukture, zato je več zveznih in slovenskih predpisov spodbujalo vlaganja v turizem.

V osemdesetih letih je gospodarska kriza razvoj turizma blokirala, predpisi pa so bili usmerjeni predvsem v to, kako od turističnega gospodarstva izvleči čim več deviz za sprotne nakupe naftnih derivatov in živil. Slovenski izvršni svet je bil ob tem angažiran predvsem s prednostno oskrbo turističnih krajev, še posebej trgovin, saj je primanjkovalo vsakdanjih potrebščin, od olja do pralnih praškov in kave. Vedno se je pojavljala težava, kako turistične kraje izločiti iz sistema oskrbe, a hkrati onemogočiti, da bi tja hodili kupovat ljudje iz drugih krajev.⁶⁰ Sledimo lahko pragmatičnim in gasilskim ukrepom, saj investicijskih sredstev skorajda ni bilo (srednjeročni načrt do leta 1985 je predvideval izgradnjo kakšnih 15.000 ležišč, kar pa se ni uresničilo).⁶¹ V danih razmerah naj bi gradili vsaj cenejše prenočitvene zmogljivosti, kot so penzioni, kampingi, bungalovi, tam kjer se kapital hitro vrača. V investicije naj bi skušali pritegniti zlasti zdomce. Promovirali pa so predvsem vlaganja v zdraviliški turizem.

58 »Zakon o osebnem delu z zasebnimi delovnimi sredstvi v gospodarskih dejavnostih.« *Vestnik Gospodarske zbornice*, 10/24 (1973).

59 *Uradni list SFRJ*, 27/29 (1971), 512.

60 »Pismo predsednika Turistične zveze Slovenije Leopolda Kreseta Janezu Zemljariču, predsedniku Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije, 7. 11. 1980.« *Sporočila*, 1/2 (1981).

61 »75 let Turistične zveze Slovenije.« *Sporočila*, 1/1 (1981), 14.

Slika 26: Prizor iz filma *Kmečki turizem* (1983, scenarist in režiser Boštjan Hladnik). Kmečki turizem se je deloma zaradi evropskih trendov, še bolj pa zaradi gospodarske krize, začel razvijati v osemdesetih letih, sprva brez posebne zakonske regulative in standardov. Ti so postopoma nastajali šele v devetdesetih letih.⁶²

Slika 27: Program za kmečko ohcet na Bledu leta 1986. V gospodarski krizi so se turistični delavci oklepali preizkušenih in ne predragih prireditev, ki naj bi bile zanimive tako za domače kot tuje goste.⁶³

Slika 28: Eden zadnjih turističnih prospektov, nastal še v Jugoslaviji v skladu z njeno turistično zakonodajo.⁶⁴

62 Hladnik, Boštjan. *Kmečki turizem*. Ljubljana: ZFA Unikal Studio, 1983.

63 SI ZAL RAD, 0099, Turistično društvo Bled, dok.: Program za kmečko ohcet na Bledu leta 1986.

64 SI ZAL RAD, 0099, Turistično društvo Bled, dok.: Turistični prospekt Bled, Slovenija, Jugoslavija.

Slika 29: Naslovnica turistične revije *Lipov list* iz osemdesetih let.⁶⁵

65 *Lipov list*, 26/1 (1984), naslovnica.

V REPUBLIKI SLOVENIJI

Slika 30: Turistični kompleks Bernardin v Portorožu na začetku devetdesetih let.⁶⁶

Po osamosvojitvi Slovenije je na področju organiziranja in razvoja turizma nastala zmeda. Znotraj ministrstva za gospodarstvo je bil sprva organiziran sektor za turizem, nato je bil le-ta priključen malemu gospodarstvu. Z reorganizacijo vlade in ministrstev pa so ministrstvo za malo gospodarstvo in turizem ukinili. Tudi v prepričanju, da država posebnega ministra za turizem sploh ne potrebuje. Področje so nato pokrivala in ga še pokrivajo različna ministrstva, kot osrednji državni organ pa naj bi bila leta 1995 ustanovljena Slovenska turistična organizacija. Na Gospodarski zbornici Slovenije je ostalo združenje za gostinstvo in turizem, leta 2007 pa je bila ustanovljena Turistično-gostinska zbornica Slovenije. Prvi celovitejši zakon o pospeševanju turizma je bil sprejet šele leta 1998, drugi pa leta 2004. Obema so sledili še drugi zakoni in številni podzakonski predpisi. Privatizacija in denacionalizacija ter z njima povezano izčrpavanje podjetij sta v turistično panogo vnesla dodatno zmedo in propad številnih prej uspešnih turističnih podjetij. Uspešno povezovanje je otežila, ponekod

66 Fotografija se nahaja na brošuri, ki jo hrani avtor.

tudi onemogočila, drobitev države na majhne občine. Trajalo je skoraj dve desetletji, da je Slovenija kot samostojna država, potem ko so se razmere na Balkanu za silo umirile, postala prepoznavna kot varna turistična destinacija na turističnem zemljevidu sveta. K temu so prispevale tudi vojne in krize v drugih delih sveta. Temeljna usmeritev naj ne bi bila več v množični, pač pa v visokokakovostni turizem, t. i. »butični«, ekološki, športni, zdraviliški turizem ter še nekatere »niše« (npr. kongresni turizem). Vendar so strategije šibke, zakonodaja nedorečena, lastništva pa neurejena. Velik del propadlih turističnih podjetij je po krizi v letu 2008 prevzela država in jih postopoma odprodaja, mnogi hoteli še vedno propadajo. Sodobni slovenski turizem v glavnem rešujejo turistični trendi, ki se razvijajo neodvisno.

SEZNAM VIROV IN LITERATURE

Arhivski viri:

Arhiv Republike Slovenije

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 77, Banski svet Dravske banovine.

SI AS, 1176/197, Turistična zveza Slovenije.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj

SI ZAL RAD (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj), 0099, Turistično društvo Bled.

SI ZAL RAD, 0065, Zdraviliška komisija Bled.

Časopisni viri:

Naša pot, Putnik, Jugoslavija, Jugoslovenski turizam, Lloyd, Jugoslovenska revija, Turistička politika.

Dolenc, Ciril. »Potna dovoljenja inozemcem v naša zdravilišča in letovišča.« *Slovenec*, 19. marec 1921, 5.

»Za pospeševanje tujskega prometa važne odredbe v finančnem zakonu za leto 1928/29.« *Slovenija*, I/9 (1928), 1.

Jugoslavija, V/11 (1934), naslovnica.

Lloyd, II/13 (1935), naslovnica.

»Pre osnivanja saveza hotelijera.« *Jugoslovenski turizam, organ za propagandu turizma u Jugoslaviji*, I/5 (1928), 1–2.

»Uredba o pospeševanju turizma.« *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine*, VII/21 (1936), 153–156.

»Pravilnik o sestavi, organizaciji in področju Banovinskega turističnega sveta Dravske banovine.« *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine*, VII/79 (1936), 879–880.

Avto in sport, II (XIV)/8 (1939), naslovnica.

»Zakon o petletnem načrtu za razvoj narodnega gospodarstva Ljudske republike Slovenije v letih 1947 do 1951.« *Uradni list Ljudske republike Slovenije*, IV/31 (1947), 1, 2, 222

»Zakon o petletnem načrtu za razvoj narodnega gospodarstva FLRJ v letih 1947–1951.« *Uradni list FLRJ*, III/36 (1947), 429.

»Odločba o stroških in dobičku državnih gostinskih podjetij.« *Uradni list FLRJ*, II/106 (1946), 1429–1431.

»Zadeve iz pristojnosti ljudskih odborov novih občin.« *Uradni list LRS*, VII/26 (1955), 555–563.

Pauko, Franc. »Izhodišča in pogoji načrtovanja turističnih dejavnosti.« *Gospodarski vestnik*, 29. september 1979, 73.

»Odredba o določitvi turistične sezone v LR Sloveniji« *Uradni list LRS*, V/17 (1953), 223.

W., H. »Pomembna zakonska določba.« *Turistični vestnik*, III (1955), 4.

»Iz življenja in dela TZJ, TZS, njunih organov itd. (v razdobju od 1. 11. 1955–31. 1. 1956).« *Turistični vestnik*, IV/4 (1956).

Marovt, Stanko. »Turizem v družbenem planu LRS za leto 1960.« *Turistični vestnik*, VII/3 (1960), 82–84.

Službeni list FNRJ, XIII/53 (1957), 1042.

Vižintin, Milan. »Mednarodno leto turizma - začetek dolgoročne politike na tem področju.« *Delo*, 7. marec 1967.

»Odlok o razglasitvi Doline sedmerih jezer za narodni park.« *Uradni list LRS* št. 2-319/1-61. Republikacija v *Turistični vestnik*, IX/9 (1960), 249.

»Resolucija o razvoju turizma.« *Uradni list LRS*, XVII/9 (1960).

»Ni premirja na turistični fronti, pogovor s predsednikom US tovarišem Leopoldom Kresetom.« *Dnevnik*, 6. marec 1979.

»Temeljni zakon o gostinski dejavnosti.« *Uradni list SFRJ*, XXI/8 (1963), 194–198.

»Zakon o osebnem delu z zasebnimi delovnimi sredstvi v gospodarskih dejavnostih.« *Vestnik Gospodarske zbornice*, 10/24 (1973).

Uradni list SFRJ, 27/29 (1971), 512.

»Pismo predsednika Turistične zveze Slovenije Leopolda Kreseta Janezu Zemljariču, predsedniku Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije, 7. 11. 1980.« *Sporočila*, 1/2 (1981).

Uradni list LRS, VI/14–49 (1954).

»75 let Turistične zveze Slovenije.« *Sporočila*, 1/1 (1981), 14.

Lipov list, 26/1 (1984), naslovnica.

Putnik, 7/4–6 (1940), naslovnica.

Filmi:

Bevc, Jože (rež.). *Zakladi naše dežele*. Ljubljana: Filmski studio Viba film, 1957.

Hladnik, Boštjan. *Kmečki turizem*. Ljubljana: ZFA Unikal Studio, 1983.

Sintič, Zvone. *Skrivnost*. Ljubljana: Filmski studio Viba film Ljubljana, 1959.

Literatura:

Brumen, Ivan in Matija Šega (ur.). *Zbirka predpisov o gostinstvu in turizmu*. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1968.

Dejanovič, Dušan in Slavko Ensminger. *Zbirka propisa o ugostiteljstvu i turizmu*. Beograd: Privredni pogled, 1957.

Dolar M., France (ur.). *Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2. svetovni vojni*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1992.

Drnovšek, Marjan (ur.). *Pozdravi iz slovenskih krajev. Dežela in ljudje na starih razglednicah*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.

Holz, Eva. »Potovanje po slovenskih deželah v času od propada ilirskih provinc do uvedbe železnice, ko še niso izumili turizma.« V: *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov*, ur. Franc Rozman in Žarko Lazarevič, 48–57. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996.

Janša-Zorn, Olga. »Turizem v Sloveniji v času med obema vojnama.« V: *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov*, ur. Franc Rozman in Žarko Lazarevič, 78–95. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996.

Prinčič, Jože. *Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije. Povojne nacionalizacije v Sloveniji: 1945–1963*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1994.

Prinčič, Jože. *V začaranem krogu. Slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme: 1955–1970*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1999.

Razvoj turizma v Sloveniji, ur. Franc Rozman in Žarko Lazarevič, 157–164. Bled: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, 157.

Repe, Božo. »Turizma ni mogoče zavreti, čeprav bi ga prepovedali z zakonom.« V: Repe, Božo. *Sto let organiziranega delovanja turističnega gospodarstva na Slovenskem. Od Deželne zveze gostilničarskih zadrug na Kranjskem do Turistično gostinske zbornice*. Ljubljana: Turistično gostinska zbornica Slovenije, GZS, 2008

Rozman, Franc in Žarko Lazarevič (ur.). *Razvoj turizma v Sloveniji*. Bled: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996.

Šajn, Srečko (ur.). *Turizem smo ljudje. Zbornik ob 100-letnici ustanovitve Deželne zveze za pospeševanje prometa tujcev na Kranjskem, Turistične zveze Slovenije in organiziranega turizma v Sloveniji: 1905–2005*. Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2006.

POVZETEK

Turistična zakonodaja razpira pogled v politično, gospodarsko, infrastrukturno, varnostno, kulturno, zdravstveno, higiensko, prehrambno itd. stanje družbe. Turizem tako sega v vse glavne segmente neke družbe, zakonodaja, ki ga ureja, pa je zelo raznovrstna. Na Slovenskem so bila tako za zakonodajo, uredbe in določila na področju turizma odgovorna različna ministrstva in druga telesa tako na državni kot lokalni ravni. Začetki organizacije turizma segajo v 19. stoletje, ko so se njegovih finančnih koristi ter nezdružljivosti s tedanjo industrijo začeli zavedati tudi v političnem vrhu. Skrb za turistično zakonodajo in razvoj turizma – ne samo na krajevni in deželni, pač pa tudi na državni ravni – je prevzela vlada. Avstro-Ogrska zakonodaja je bila toga, praksa nadzora pa stroga, kar se je ohranilo tudi v Kraljevini Jugoslaviji. Stanje zakonodaje je bilo v njej precej neurejeno, poleg centralni zakonov z različnih področij so različni deli Jugoslavije (najprej banovine, nato oblasti) razvoj turizma uravnavali vsak po svoje. Po drugi svetovni vojni so se temelji organizacije turizma postavili na novo. V prvem povojnem obdobju je bil zaradi porušene infrastrukture, planskega gospodarstva in usmeritve novih oblasti v pospešeno industrializacijo turizem potisnjen v ozadje gospodarskih načrtov. V petdesetih letih pa so se nakazovale pomembne spremembe, povezane z novo gospodarsko usmeritvijo (opustitev politike hitre in enostranske industrializacije, večji poudarek standardu). Ker se zadeve na zvezni ravni niso odvijale po pričakovanjih, so predpise na osnovi splošnih jugoslovanskih zakonov začele izdajati republike (zlasti Slovenija in Hrvaška, ki sta bili za razvoj turizma najbolj zainteresirani). Sprva nezaželena zasebna pobuda v turizmu je v 70. stoletjih postala bolj dobrodošla, z naraščanjem standarda pa razvojni načrti niso več upoštevali zgolj sindikalnih turistov, temveč vedno bolj tudi domače goste in klasične turiste. V osemdesetih letih je gospodarska kriza razvoj turizma blokirala, predpisi pa so bili usmerjeni predvsem v to, kako od turističnega gospodarstva izvleči čim več deviz za sprotne nakupe naftnih derivatov in živil. Po osamosvojitvi Slovenije je na področju organiziranja in razvoja turizma nastala zmeda zaradi privatizacije in denacionalizacije ter z njima povezanega izčrpavanja podjetij. Področje so in ga še pokrivajo različna ministrstva.

Prvi celovitejši zakon o pospeševanju turizma je bil sprejet šele leta 1998, drugi pa leta 2004. Obema so sledili še drugi zakoni in številni podzakonski predpisi.